

JUKKA KULOMAA, JUKKA LINDSTEDT, OHTO MANNINEN, JARMO NIEMINEN, TAPIO NURMINEN

Yhden miehen jatkosota – ja toisten

Kesän 1944 tapahtumista esittävät sotahistorian tutkijat Jukka Kulomaa, Jukka Lindstedt, Ohto Manninen, Jarmo Nieminen ja Tapio Nurminen oman näkemyksensä, joka poikkeaa Heikki Ylikankaan tulkinnasta.

■ Suomalaisen sotahistoriantutkimuksen yhtenä kiistelyn aiheena on pitkään ollut se, kuinka paljon suomalaiset ampuivat rintamakarkureita ja kieltäytyjiä jatkosodassa, nimenomaan kesällä 1944. Tämä aihe otti tulta ”ankaksi” osoittautuneen Huhtiniemi-kohun yhteydessä, ja professori Heikki Ylikangas yltyi teemaan liittyvässä *Romabtaako rintama?* -kirjassaan (2007) väittämään ammuttuja olleen noin neljä kertaa enemmän (noin 250) kuin aikaisemmissa tutkimuksissa oli esitetty.

Arvioimme Ylikankaan tulkintoja ja niiden perusteluita vuonna 2008 ilmestyneessä kirjassamme *Teloitettu totuus – kesä 1944*. Kriittinen tarkastelu osoitti tarinan 250 ammutusta, siihen liittyvän salailuteorian, väitteen arkistojen peukaloinnista ja arvelun keskeisten asiakirjojen tarkoituksellisesta tuhoamisesta lepävään pettäväällä pohjalla. Uskottava näyttö puuttui. Kirjassamme sivuttiin myös Ylikankaan tulkintoja eräistä päämajan kesän 1944 ratkaisuista ja hänen jo aikaisemmissa yhteyksissä esittämänsä väitettä, jonka mukaan peräti 100 000 asevelvollista olisi hylätty talvisotaa edeltäneenä aikana varusmiespalveluksesta poliittisin perustein, vasemmistolaisina. Tästäkään ei löytynyt näyttöä. Lyhyesti sanottuna, päädyimme pitämään Ylikankaan tulkintoja kovin virheellisinä.

Ylikankaan vastineeksi kirjoittama *Yhden miehen jatkosota* (jäljempänä myös YMJS) ilmestyi syksyllä 2009. Seura-lehden haas-

tattelussa Ylikangas totesi kumonneensa kaikki kriitikkojensa pääväittämät: ”Lyhyesti sanoen vastakirjan kritiikki ei kohoa edes osapuilleen sille tasolle, mitä vaaditaan akateemiselta historiantutkimukselta.” Kustantajan tiedotteessa kerrottiin professorilla olevan uusia lähteitä, joilla hän todistaa *Romabtaako rintama?* -kirjan tutkimustulokset ”entistä pitävämmin oikeiksi”.

Moni voi kysyä, onko meillä enää aihetta kommentoida *Yhden miehen jatkosotaa*. Asioita seuraaville tulkintaeromme kesän 1944 tapahtumista ovat jo tulleet selviksi. On kuitenkin ilmennyt, että eräät kirjan lukijat ovat katsoneet julkisuudessa pystyvänsä muodostamaan kantansa debattiimme pelkästään Ylikankaan teksteihin tutustumalla. Kun varsinkin nuoremman tutkijapolven piirissä tuntuu olevan halua perehtyä tarkemmin molempien osapuolten argumentteihin, vastine on mielestämme vielä tarpeen.

Ylikankaan uusimmassakin kirjassa on runsaasti huolimattomuusvirheitä ja muita kohtia, jotka vaatisivat kommentointia. Taustalla lienee mm. omakohtaisesta arkistotyöstä luopuminen. Lyhyen kirjoituksen rajoissa keskityimme kuitenkin vain pääkohtiin, erityisesti Ylikankaan luetteloon (YMJS, s. 203–204) siitä, mitkä – hänen tulkintansa mukaan meidän esittämämme – johtopäätökset hän on mielestään kumonnut, ja niihin uusiin lähteisiin, joilla hänen kerrottiin todistavan tutkimustuloksensa ”entistä pitävämmin oikeiksi”.¹

Ensiksi:

Ylikangas katsoo voitavansa todistaa, että ylipäällikkö Mannerheim päämajan tiedusteluraporttien pohjalta muutti 19.6.1944 kantansa neuvostohyökkäyksen tavoitteisiin nähden, mistä seurasi olennaisia muutoksia hänen suhtautumisessaan kaavailtuun hallituksenvaihdokseen, Saksan avun pyytämiseen ja sotapakoilijain kohteluun.

1. *Teloitetun totuuden* kuudes kirjoittaja Pasi Jaakkonen ei ole tällä kertaa mukana, koska Ylikankaan seitsemän ”keskeistä kritiikkikohtaa” eivät liity Jaakkosen osuuteen. Se käsittelee Ylikankaan *Romabtaako rintama?* -kirjan saamaa vastaanottoa mediassa.

Ylikankaan mukaan Mannerheim oli Neuvostoliiton aloitettua Karjalan kannaksella suurhyökkäyksen vaipunut defaitistiin tunnelmiin. Päämajan tiedusteluosaston vihollistilannekatsaus 19.6. kuitenkin muutti hänen mielialansa täysin. Hän teki katsauksen perusteella johtopäätöksen, että Neuvostoliitto ei pyrkinytkään koko Suomen valtaamiseen, vaan halusi ainoastaan pakottaa Suomen rauhaan. Mannerheim ryhdistäytyi, päätti pyytää Saksalta lisättyä sotilaspäätös, halusi luopua hallituksen vaihtamisesta (sellaista oli kaavailtu rauhanneuvotteluiden aloittamiseksi), vaati päiväkäsytään vetäytymisen välitöntä lopettamista ja jyrkkää vastarintaa. Mainittu katsaus aiheutti myös radikaalin muutoksen suhtautumisessa laajat mitat saaneeseen rintamakarkuruuteen. Jos katsauksen yleisarvio olisi ollut toisenlainen, jos se olisi esittänyt Neuvostoliiton tavoitteeksi Suomen miehittämisen ja ”bolshevisoinnin”, karkuruuteen olisi tuskin haluttu puuttua jyrkin ottein – siitä kun olisi ollut vaarana joutua miehityksen jälkeen edesvastuuseen. Nyt tilanne oli toinen. Vastuun pelkoa ei ollut, ja karkureita voitiin ryhtyä häikäilemättä ampumaan.

Ylikankaan väitteisiin voidaan ensinnäkin todeta, että sopivia kohtia valitsemalla päämajan tiedustelukatsauksista voi toki saada näennäistä tukea hyvin erilaisille tulkinnoille. Raporttien kokonaisvaltainen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että laatijoiden näkemyksissä ei ollut 19.6. mennessä tapahtunut mitään käänteentekevää muutosta. Sekä 19.6. päivätty että sitä edeltänyt vihollistilannekatsaus (11.6.) jättivät molemmat avoimiksi erilaisia vaihtoehtoja. Neuvostoliiton tavoitteet voisivat olla ”rajallisia” tai jotain muuta. Katsauksessa 19.6. todettiin nimenomaan, että tulevaisuus riippuisi taisteluiden kulusta. Lisäksi tiedustelun arvio hyökkäävien divisioonien määrästä oli kaksinkertaistunut edelliseen katsaukseen verrattuna. Käsitys vihollisen painopisteen voimistumisesta Viipurin suunnassa tarkoitti sekin juuri pitemmällä olevien tavoitteiden vahvaa mahdollisuutta. Missä ne mahvaisivat olla, sitä laatijat eivät lähteneet veikkaamaan.

Mitä tulee Ylikankaan mainitsemiin neuvostopanssareiden poissiirtoihin merkinä hyökkäyksen laantumisesta, voi todeta, että ensimmäiset tiedot panssarijoukkojen vetämisestä ”taakse” ilmestyivät tiedusteluosaston päivittäisiin vihollistilannetiedotuksiin vasta 23.6., vaikka Ylikangas yrittää aikais-taa niitä katsauksen 19.6. edelle. Joukot vedettiin täydennettäviksi, kuten parissa päivässä ilmeni. *Yhden miehen jatkosodassa* (s. 51) siteerattu tiedustelu-upseeri U. A. Käkösen vuodelta 1970 oleva muistelmä panssareiden siirrosta ”Talin-Ihantalan taisteluitten alkuvaiheessa ja taisteluitten vielä Viipurissa riehussa” ei ole ristiriidassa vihollistilannetiedotusten kanssa, sillä Viipurin pohjoisalueella taisteltiin vielä 23.6., ja Talin suunnan taistelut olivat tuolloin alkaneet.² Panssarijoukkojen poissiirrot Kannakselta todettiin radiotiedustelun ja partiotiedustelun avulla oikeasti vasta heinäkuun toisella puoliskolla. Tiedoista ei siten voinut Ylikankaan spekuloidella tavalla olla lohtua vielä 19.6. On vaikeaa kuvitella, että Mannerheim tai muut raportteja lukeneet olisivat Ylikankaan tavoin ryhtyneet poimimaan niistä vain itselleen sopivia vaihtoehtoja. Tilanne oli tällaiseen leikittelyyn liian vakava.

Ylikangas sen sijaan tarjoaa tässä yhteydessä hyvän esimerkin tarkoitushakuisuudesta ja jopa pienestä lähdevilpistä. Hän ilmoittaa pitävänsä toissijaisena katsaukseen (19.6.) sisältyvää virkkeen osaa ”Taisteluiden kulusta sekä Kannaksella että lännessä [Normandiassa] lähinnä riippuu ryhtyykö vihollinen jatkamaan offensiivisiä ensimmäiset strategiset päämääränsä saavutettuaan” ja pitää ratkaisevana virkkeen loppuosaa ”vai asettuuko se toistaiseksi puolustukseen jollekin saavuttamalleen linjalle”. Hän parantaa alkuperäistä tekstiä jättämällä siteerauksesta pois toistaiseksi-sanana (YMJS, s. 47). Poistoon on Ylikankaan tulkinnan kannalta toki hyvä syy: ”toistaiseksi” kun sekin viittaa hyökkäyksen jatkamisen mahdollisuuteen. Tahattomasta lipsahduksesta

2. Todettakoon, että ko. ajanjakson vihollistilannetiedotukset – tässä tapauksessa tärkein lähde – ovat Käkösen itsensä allekirjoittamia.

ei liene kyse, kun samantapaista ”metodia” esiintyy myös muualla.

Saksan-suuntauksen voimistamisesta Ylikangas on itse asiassa samaa mieltä kanssamme, päämajan motiiveista ja suuntauksen perusteluista ei. Ohto Mannisen perustellun tulkinnan mukaan ratkaisevaa päämajan toimenpiteille 19.6. oli, että armeijan vetäytyminen Viipurin linjalle tullessa edelleen jatkui nopeassa tempossa. Joukot oli saatava pysähtymään. Tätä korostivat 19.6. ja 20.6. annetut rintaman kestämissä tärkeyttä ja karkureiden kohtelun tiukentamista koskevat käskyt. Reservejä voitaisiin saada enää saksalaisilta. Ylikankaan väite, että Manninen olisi päämajan kantaa kuvattaessaan ignoroinut (edes viittaamatta) Ylikankaan luettelemat ”toisin todistavat” lähteet, ei pidä paikkaansa. Samat asiat ovat mukana *Teloitetun totuuden* artikkelissa, useat jopa Ylikankaankin siteeraamassa muodossa – ja vieläpä originaalilähteisiin eikä pelkästään muistelmiin nojautuen.

Kysymystä neuvostojoukkojen todellisista tavoitteista, jonka Ylikangas niin ikään ottaa kirjassaan esiin, ei ole tarpeen tässä käsitellä. Niitähän eivät kesän 1944 suomalaiset päättäjät voineet tietää.

Toiseksi:

Ylikangas katsoo voivansa todistaa, että Suomessa hylättiin sotien välisenä aikana varusmiespalveluksesta suunnilleen 100 000 miestä poliittisin perustein.

Ylikangas on löytänyt tällaisen luvun Väinö Tannerin arkistossa säilyttävästä Mannerheimin kirjeestä maaliskuulta 1940. Luku esiintyy siinä lisämerkintänä. Luvulle voi esittää eri tulkintoja, mutta missään tapauksessa sillä ei tarkoiteta poliittisista syistä hylättyjä. Kirje koskee armeijan miesvävuuden järjestämistä talvisodan päätyttyä, eikä siinä käsitellä asevelvollisten poliittista luotettavuutta lainkaan. Jotta Ylikankaan lukua voisi pitää uskottavana, sen tueksi pitäisi löytyä muualta riittävät todisteet. Sellaisia Ylikangas ei ole – edelleenkaan – kyennyt esittämään.

Kuten *Teloitetussa totuudessa* todetaan, asevelvollisten poliittista arviointia toki Suomessa harjoitettiin. Sisällissotaan osallistu-

neet punaiset, jotka olivat menettäneet kansalaisluottamuksensa, eivät kelvanneet palvelukseen eikä heitä otettu edes kutsuntoihin. Muiden poliittinen luotettavuus pyrittiin määrittämään kolmiportaisella asteikolla. Avaintehtäviin haluttiin saada luotettavaa väkeä, mikä osaltaan johti siihen, että talvisodan sytyttyä valtaosa johtotehtävissä palvelleista oli suojeluskuntalaisia. Tämä luotettavuusluokittelu herätti monenmoista närää ja siitä keskusteltiin eduskunnassakin 1940-luvulle asti. Ei ole kuitenkaan näyttöä siitä, että poliittinen kanta olisi vaikuttanut siihen, hyväksyttiinkö mies kutsunnoissa palvelukseen vai ei.

Kutsunnoissa harjoitettu poliittinen karsinta olisi ollut asevelvollisuuslain vastaista, mutta tätä Ylikangas ei halua hyväksyä. Kritisoidessaan kirjaamme Helsingin Sanomissa lokakuussa 2008 hän antoi suuren yleisön ymmärtää Tapio Nurmisen sivuuttaneen artikkelissaan Ylikankaan ”tärkeimmän lähteen”: vuosien 1919 ja 1922 asevelvollisuuslain pykälän, jonka mukaan ”kutsuntatoimistot saattoivat vastoin lääkärin lausuntoa hylätä kutsutun, jotta ’eivät yhteiskunnallisesti vaaralliset vaikkakin ruumiillisesti terveet yksilöt’ saisi koulutusta.” Oikeasti asevelvollisuuslaissa ei ollut tällaista pykälää, ja nyt Ylikangas on päätenyt kirjassaan kiittämään, että olisi sellaista missään esittänytkään. Hän tarjoaa nyt (YMJS, s. 73) ”tärkeimmäksi pykäläksi” toista pykälää, joka koskee käyttäytymisellään siihen aiheetta antaneiden asevelvollisten pitämistä erillään asepalveluksesta. Keihin ja kuinka laajasti tätä pykälää todellisuudessa sovellettiin – sinänsä mielenkiintoinen kysymys – jää kuitenkin selvittämättä.

Ylikangas hakee sen sijaan tukea asevelvollisuuslaista vuonna 1922 käydyistä eduskuntakeskusteluista – ja harhauttaa jälleen lukijaa. Hän yhdistää eräiden sosiaalidemokraattien kriittiset puheenvuorot ”hallitustahon” edustaja Vennolan ”napakkaan” vaatimukseen, jonka mukaan armeijan ylimmän johdon piti puhdistaa armeija ”epälojaalisista aineksista”. Todistaako tämä siitä, että hallitus todella halusi asevelvollisten poliittista karsintaa? Ei todista. Ylikangas jättää mainitsematta, että Vennola ei puhu-

nut epälojaalista vasemmistosta vaan *upseeririkunnasta*, jolta tuli vaatia uskollisuutta maan valtiolliselle järjestykselle.

Kolmanneksi:

Ylikankaan mukaan kesäkuussa 1944 alkanut karkurien ammuskelu ryöstäytyi niin laajaksi, että päämajassa päätettiin kuun loppulla ryhtyä jo hillitsemään sitä. Äärimmäiset kurinpitokeinot haluttiin saada parempaan kontrolliin. Laadittiin esitys sotaväen rikoslain muuttamiseksi niin, että kenttäoikeudet ja muut sotatuomioistuimet voisivat langettaa karkureille kuolemanrangaistuksia tehottomiksi osoittautuneiden kuritushuonerangaistusten sijasta. Eduskunnan pikavauhtia hyväksymällä (4.7.) lailla saavutettiinkin haluttu päämäärä. Karkureiden ja kieltäytyjien teloitukset ja ampumiset vähenivät. Laki ei siten olisi suinkaan lisännyt niitä, kuten aikaisempi tutkimus on esittänyt. Sotilasjohto halusi myös peittää aiempia tapahtumia ja selvät laittomuudet, jollaisia osa ampumisista oli. Ammuttujen kokonaismäärää ei haluttu tunnustaa. Se salattiin ja arkistoihin jätettiin tieto vain sopivana pidetystä pienemmästä määrästä. Salailu on Ylikankaan mukaan jatkunut nykypäiviin saakka, ja vasta hän on oivaltanut asian oikean laidan.

Edelliseen liittyen Ylikangas katsoo voineensa todistaa, että kenraali Vihman ilmoitus (29.6.1944), jonka mukaan takamaastossa oli ammuttu 20 karkuria, perustui todellisiin tapahtumiin ja että se oli alkusysäyksenä sotaväen rikoslain muuttamiseen.

Ylikangas on luonnehtinut aikaisemmin (mm. *HAIK* 1/2008) kyseistä Vihman ilmoitusta ”painavimmaksi näytöksi”, jolla hän mielestään osoittaa päämajan arkistosta löytyvän teloitettujen ja ammuttujen tilaston loppusummaltaan liian alhaiseksi. Jukka Kulomaa on puolestaan pitänyt Vihman ilmoitusta sisällöltään epäuskottavana, vaikka ilmoitusta sinänsä on pidettävä tosiasiana. Vihman Ihantala puolustavaan divisioonaan kuului pataljoona, jonka sotapäiväkirjasta ja sen pohjalta laaditusta taistelukertomuksesta voi lukea kenraalin todella sanoneen näin kyseisenä päivänä pataljoonan komentopai- kalla. Vihma oli samassa yhteydessä käske-

nyt saattaa kertomansa miehistön tietoon ja estää karkaamiset ”mahdollisesti ankaraakin väkivaltaa käyttäen”. Pelkän pelottelun puolesta puhuu se, että mitkään muut lähteet eivät vahvista kuvattuja ampumisia tosiasiassa tapahtuneen. Sen sijaan on olemassa niitä vastaan puhuvia lähteitä. Pelottelulle oli myös hyvä motiivi, sillä kyseinen pataljoona oli entisistä vangeista koottu joukko, jossa oli esiintynyt runsaasti karkuruutta jo ennen rintamalle saapumista. Nyt sen oli määrä siirtyä rintamavastuuseen. Päämajassa palvelleen Erkki Partasen muistelukirja (vuodelta 1980) ei riitä kumoamaan pelottelutulkintaa, vaikka Ylikangas edelleen tukeutuu- kin Partaseen tulkiten tekstiä omaan näkemykseensä sopivalla tavalla. Kysymystä on käsitelty *Teloitetussa totuudessa* varsin laajasti (s. 147–167).

Ylikangas on nyt esittänyt vielä ”merkittävästi vankistavansa” tulkintaansa – eduskunnan pöytäkirjoilla. Hän kertoo, että kesäkuun 30. ja heinäkuun 4. päivänä 1944, kun istunnossa käsiteltiin kuolemanrangaistuksen säätämistä karkuruudesta ja pelkuruudesta, kansanedustaja Mikko Erich puolusti muutosta viittaamalla ”hyvin järkyttäviiin tosiasioihin” ja siihen, että laki oli esityksen Helsinkiin tuoneen päämajan lakimiehen mukaan ”juuri aivan viimeisinä päivinä” saatujen kokemusten mukaan osoittautunut ehdottomaksi väittämättömyydeksi. Oikeusministeri Oskari Lehtonen tuki Erichia mm. sillä perusteella, että laki ottaisi sotilaiden edut enemmän huomioon ”kuin jos tapaukset jäisivät riippumaan asianomaisten yksikköjen päällikköjen ehkä vähemmän harkittujen ja hätiköityjen toimenpiteiden varaan”. (Ylikangas on tässäkin vähän muuttanut tekstiä jättämällä omasta siteerauksestaan ehkä-sanan pois. YMJS, s. 110.)

Mitä olivat ”hyvin järkyttävät tosiasiat”, ”aivan viimeisinä päivinä saadut kokemukset” ja ”päällikköjen ehkä vähemmän harkitut ja hätiköidyt toimenpiteet”? Ylikangas näkee näissä lausumissa kätkeytyä merkityksiä: ne tarkoittivat ampumisia. Karkureita oli ammuttu ”massamitassa” ja tästä haluttiin nyt tehdä loppu. Yhteys Vihman ”toteuttamien teloitusten” ja Erichin sekä

Lehtosen puheenvuorojen välillä on Ylikankaan mielestä täysin ehyt ja selkeä. Niistä ja muista ampumisista oli tiedotettu päämajaan, ja juuri ne olivat laukaisseet prosessin lain muuttamiseksi.

Puheenvuorojen tulkitsemiseen ei tarvita tällaista yhteyttä. ”Hyvin järkyttävien tosiasioiden” jäljille päästään, kun avataan vähän enemmän Erichin kyseistä puheenvuoroa. Kohta kuuluu: ”– – kuten [hallituksen esityksen] perusteluissa oleva viittaus eräisiin jo tapahtuneisiin hyvin järkyttäviin tosiasioihin osoittaa. Siinä tarkoitetut ilmiöt eivät saa toistua eikä levitä muille rintaman osille. Kansakunnan terveys ja elämä vaatii jyrkkiä, jopa äärimmäisiäkkin rangaistustoimenpiteitä.” Erich antaa siis vinkin katsoa hallituksen esitystä. Selviää, että esityksen perusteluissa viitataan mm. siihen, että vapausrangaistusten uhka ei ollut estänyt monia vähemmän velvollisuudentuntoisia tai riittävästi kuriin tottuneita miehiä jättämästä paikkaansa taistelussa, sekä pakenemisien ja karkuruuden mahdollisesti kohtalokkaisesti seurauksiin kokonaisten rintamanosien sotatoimille. Kuolemanrangaistusta perusteltiin maan vaaranalaisella asemalla ja saadulla kokemuksella, jonka mukaan vain hengen menetyksen uhka vaikuttaa sotapelkureihin riittävän tehokkaasti. Ylikankaan arvelemista omien sotilaiden jo tapahtuneista ampumisista ei mainita mitään.

Lehtonen saattoi todella tarkoittaa päällystön ”ehkä vähemmän harkituilla ja hätiköidyillä toimenpiteillä” aseiden käyttöä karkuruuden hillitsemiseksi. Hänenkään lausumansa ei silti todista siitä, että tällaisiin toimenpiteisiin oli jo turvauduttu. Rohkenemme olettaa oikeusministerin olleen selvillä siitä, että päällystöllä oli lain mukaan oikeus voiman käyttöön tietyissä tilanteissa.

Jos taas halutaan arvioida sitä, mitä olisivat mahtaneet olla ne ”aivan viimeisinä päivinä saadut kokemukset”, joista päämajan edustaja oli poliittisille päättäjille kertonut, voi ottaa tueksi todellisia dokumentteja. Päämajasta oli kesäkuun 20. päivänä annettu määräys, jonka mukaan kaikki kiinni saadut karkurit tuli palauttaa puhuttelun jälkeen takaisin yksikköön tai, kieltäytymistapauksissa, saattaa järjestyksen pak-

kokeinoin. Tämä määräys oli kuitenkin osoittautunut ongelmalliseksi. Asia oli käynyt ilmi ainakin Kannaksella taistelleen III armeijakunnan komentajan, kenraaliluutnantti Hj. Siilasvuon yleisesikunnan päällikölle 26.6. lähettämästä sähköisestä. Kiinni saadut karkurit olivat Siilasvuon mukaan kyllä suostuneet palaamaan, mutta olivat saattaneet karata myöhemmin uudestaan – jolloin pidätettäessä voitiin vain pitää uusi puhuttelu ja antaa taas palaamiskäskeä. Siilasvuon oli pyytänyt päämajalta pikaisia ohjeita ja esittänyt käytäntöä, jonka mukaan toistamiseen karanneet voitaisiin, varoitukseksi muille, ampua pidättämisen jälkeen ilman enempää suostutteluja. Viestiä voi hyvällä syyllä pitää yhtenä pontimena siihen, että lakia ryhdyttiin muuttamaan. Painetta lain ankaroitamiseen on kerrottu tulleen päämajaan myös sotatuomareilta. Teoriaa Vihman ”ampumisista” tai muista aiemmin muka tuntemattomista ampumisista ei siten tarvita. Ylikankaan väittämää, jonka mukaan lainmuutoksen tarkoituksena olisi ollut hillitä ”suuresti lisääntyneitä” ampumisia, on *Yhden miehen jatkosodan* jälkeenkin pidettävä virheellisenä.

Neljänneksi:

Ylikangas katsoo todistaneensa, että ammuttuja/teloitettuja oli enemmän kuin armeijan lähteissä on myönnetty ja että armeijan kirjaamiin lähteisiin ei ole mahdollista tämän vuoksi luottaa.

Tältä osin on mentävä ajassa taaksepäin. *Romabtaako rintama?* -kirjassaan Ylikangas otti tutkimuksensa kohteeksi kesää 1944 koskevat tilastot ja kesää 1944 käsittelevät tutkimustulokset. Tilastot ja tutkimukset koskivat teloitettuja sekä esimiehen toimesta rintamalla karkuruuden ja kieltäytymisen vuoksi ammuttuja. Nämä lukumäärätiedot hän katsoi osoittaneensa vääriksi. Itse asiassa hän oli laajentanut käsittelemänsä ajanjakson koko jatkosotaan ja ottanut laskuihinsa mukaan kyseisiin tilastoihin liittymättömiä ampumistapauksia (kuten useita kotialueen kiinniottilanteissa tapahtuneita). Tutkimuksenteon perussääntö eli vertailtavien ryhmien yhteismitallisuus unohtui tyystin. *Yhden miehen jatkosota* ei korjaa

asiaa. Ylikangas on tutkimustensa edetessä koko ajan laventanut käsittelemänsä ammuttujen ryhmän rajausta. Näin hän pystyy aina löytämään ”uusia tapauksia”.

Erilaisista jatkosodan ajan ampumistapauksista – myös ”kotirintamalla” tapahtuneista – on toki tärkeää keskustella. YMJS:ssa tuodaan esille vuosilta 1941–44 eräitä todennettuja tapauksia, joita ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa käsitelty ja jotka ovat tutkimuksen kannalta sinänsä hyödyksi. Nyt käytävän keskustelun kannalta on kuitenkin oleellista, että niihin ei sisälly yhtään sellaista, joka puuttuu lähtökohtana olleista sodanaikaisista tilastoista ja jonka olisi päämajan antamien ohjeiden mukaan tullut niihin kuulua.³ Epäloogisuutta on myös Ylikankaan todistelussa, jonka mukaan hänen esiin nostamia ampumistapauksia on armeijan lähteissä salattu – nuo tapaukset kun Ylikangas (tai oikeammin hänen tutkimusapulaaisensa) on löytänyt juuri armeijan lähteistä.

Viidenneksi:

Ylikangas uskoo olevansa eri mieltä kuin Jarmo Nieminen ja Jukka Kulomaa siitä, että karkureista laadittiin nimiluetteloja ja raportteja jo kesäkuussa ja heinäkuun alussa. Hän selittää, että tällaiset lähteet on joko tuhottu tai ”niitä ei ole toistaiseksi löydetty”.

Tosiasiaa Nieminen ja Kulomaa eivät ole missään esittäneet, että karkureista ei olisi laadittu nimiluetteloita ja raportteja jo kesäkuussa tai heinäkuun alussa. *Teloitetussa totuudessa* viitataan puuttuvien nimiluetteloiden osalta pelkästään Kannaksen painopistesuunnassa olleen IV armeijakunnan sotapoliiseihin ja pelkästään kesäkuun vetäytymisvaiheeseen (10.–22.6.), ei koko kesäkuuhun, myöhempään aikaan tai muuhun armeijaan. Mainittu puuttuvia luetteloita koskeva tieto oli peräisin armeijakunnan sotapoliisimuodostelmien 2.7.1944 päiväystä toimintakatsauksesta. Sen paikkansapitävyyttä ei ole tältä osin syytä epäillä. Luetteloiden puuttuminen kuvaa osaltaan vetäytymisvaiheen osittaista sekasortoisuutta, mikä katsauksen tekstistä hyvin ilmenee.

Ylikankaan väite on muutenkin outo. Hän oli itse paikalla seminaarissa 5.12.2007, jossa

Nieminen näytti alustuksessaan katkelmia löytämistään pidätettyjen karkureiden nimilistoista kesäkuun lopulta 1944 (http://www.jarmonieminen.fi/historia/?page_id=156).

Kuudenneksi:

Ylikangas katsoo ”vastoin Jukka Lindstedtin käsitystä” todistaneensa, että Suomi ei ollut jatkosodan aikana oikeusvaltio. Näkemyksensä perusteeksi hän viittaa eräitä ampumistapauksia koskevaan aineistoon sekä eräisiin korkeimman oikeuden sodanjälkeisiin päätöksiin.

Erityisen tarkkaan analyysiin pääsee korkeimman oikeuden vuonna 1947 antama päätös asiassa, joka koski sotamiesten Kulmanen ja Mäkilä ampumista kesällä 1944 karkuruuden vuoksi. Ylikangas, joka historian tutkimuksen alalla haluaa rajata ”maallikot” pois sekoittamasta, katsookin oikeustieteen alalla yllättäen maallikon laintunteumuksen menevän korkeimman oikeuden jäsenten laintunteumuksen edelle. Hän nimittäin arvelee löytäneensä korkeimman oikeuden päätöksestä suoranaisten lainvastaisuuden (YMJS, s. 169).

Tosiasiaa Ylikankaan ”juridiikka” sisältää kaksi olennaista virhettä. Korkein oikeus oli ensinnäkin hänen mielestään katsottu, että Kulmanen ja Mäkilä olivat ”syyllistyneet jatkettuun karkuruuteen”. Tämä Ylikankaan tulkinta on virheellinen – kuten hänelle on juristien toimesta jo useat kerrat tuloksetta huomautettu. Korkein oikeus pu-

3. Kesään 1944 sijoittuu Ylikankaan (YMJS, s. 134–138) kuvaama sotamies Arvi Kekin ampuminen. Kuten Ylikankaan omastakin kuvauksesta ilmenee, tapauksella ei ole tekemistä karkuruuden tai kieltäytymisen kanssa. Se on silti maininnan arvoinen, mutta ei käy todisteeksi salatuista ampumisista. Tuontyyppisestä ampumistapauksesta kun ei ollut esimerkiksi ilmoitusvelvollisuutta päämajaan.

Aihetta niin ikään tutkinut Juhani Tasihiin kertoo *Faravid*-vuosikirjan (2009) artikkelissaan rintamalla (jalkaväkirykmentti 61:ssä) kesäkuussa 1944 tapahtuneesta ampumisesta, joka Tasihiinin mukaan salattiin. Tiedon kerrotaan perustuvan ampujan (rykmentin komentajan) taistelulähettinä ja kokkina toimineen veteraanin puhelinhaastatteluun maaliskuussa 2009. Tapauksista ei ole löytynyt arkistolähteistä, mutta Tasihiin pitää sitä ”varmana”. Kysyttäessä asiaa uudelleen lokakuussa 2009 (Jukka Kulomaa) kyseinen lähdemies kuitenkin ilmoitti, ettei ole itse nähnyt ampumista eikä voi sitä vahvistaa.

hui rikoksen jatkumisesta, ei jatketusta rikoksesta. Vielä koomisempi on Ylikankaan opastus korkeimmalle oikeudelle siitä, että ”jatkettua karkuruutta” ei muka löytynyt tuolloin laista. Eipä tietysti, kuten ei muitakaan jatkettuja rikoksia: jatkettun rikoksen käsite seurasi rikoslain ns. yleisestä osasta.

Korkeimman oikeuden päätöstä esimerkiksi Kulmasen ja Mäkilän jutussa saa ja tässä tapauksessa ehkä pitääkin arvostella, mutta historian tutkijakaan ei voi keksiä omia lainsäännöksiä ja perustaa kritiikkiään niihin. Ylikankaan esiin ottamat ampumistapaukset ja niiden sodanjälkeinen käsittely ovat sinänsä tärkeitä oikeusvaltion toteutumista sodan aikana arvioitaessa: ne tietenkin heittävät vakavan varjon sodan ajan viranomaistoiminnan ylle.

Aineiston vyöryttämisen oikeusvaltionäkemyksensä tueksi on Ylikankaalta silti paljolti ruudin tuhlausta. Emme nimittäin tunnista sitä hänen väitettään, että olisimme jossakin esittäneet ”kokonaistulkinnan”, jonka mukaan Suomi säilyi jatkosodan aikana oikeusvaltiona, vieläpä sitä ”pontevasti puolustaneet” (YMJS, s. 171, 187). Esimerkiksi Jukka Lindstedtin väitöskirjasta ja muista hänen kirjoituksistaan löytyy kyllä sodan ajan viranomaistoimintaa koskevaa kritiikkiä, mutta ei Ylikankaan väittämää ”kokonaistulkintaa”. Oikeusvaltiopohdintaansa varten Ylikangas onkin itse rakentanut meidän esittämäksemme väittämänsä tulkinnan. Olkinukkeja vastaan on toki helppo hyökätä.⁴

Seitsemänneksi:

Ylikangas katsoo osoittaneensa tutkimuksellisesti perustelluksi sen, että käytetään arviointimenettelyä realistisen kokonaiskuvan saamiseksi omien ampumana kuolleiden määrästä.

Ylikangas valmistelee tähän liittyen lukijaa esittämällä erilaisia kertomuksia väiteytistä tai onastelluista ampumisista jatkosodan ajalta. Kaikille kertomuksille oli yhteistä, että ”ammuttujen” nimet jäävät tuntemattomiksi, ja kukin kertomus nojaa vain yhden henkilön sanomisiin. Ylikangas muistuttaa itsekin ”painokkaasti”, ettei kertomuksia voi pitää pelkästään tällaisten

näyttöjen perusteella totena. Myöhemmin hän tarkentaa käsitystään ja toteaa, että ne ”ovat todella silminnäkijäin tai näiden ilmoituksiin luottaneiden sukulaisten tai ystävien todistuksia”. Niitä ei voi hylätä ja työntää sivuun ”perusteettomina huhuina ja kulku-puheina”. Ylikangas katsoo kertomusten osaltaan puoltavan ”arviointimenettelyä” salattujen ampumisten selvittämiseksi. Ne kun näyttävät olevan hänelle jo lähtökoh-taisesti tosiasia – siitä huolimatta, että kertomuksia ei voi näyttöjen perusteella pitää totena eivätkä arkistot tai muut lähteet hänen teesiään vahvista. *Yhden miehen jatko-sodan* muina ”arviointimenettelyä” puoltavina rakennuspuina ovat tuhotut, tuhoutu-neet tai edelleen piilossa olevat arkistot – tai Ylikankaan sellaisiksi epäilemät. Käytännössä ei mitään, sillä hän ei kykene osoit-tamaan, että ratkaisevia arkistopuutteita todella olisi. Varsinainen yritys veden muut-tamiseksi viiniksi tapahtuu, kun pettävälle pohjalle rakentuvista ”ampumisista” ryhdy-tään esittämään suoranaisia lukumääriä ja tarjoamaan niitä ”perusteltuina arvioina”.

”Arviointimenettelyn” tarkempaa prosesia Ylikangas ei uudessa kirjassaan kuvaa, vaikka se oli hänen lukuarvionsa tärkein tukipilari. Vastausta on haettava *Romabtaako rintama?*-kirjasta. Siitä selviää, että menettely rakentuu omintakeiselle tilastolliselle analyysille (joka ei kestä kriittistä tarkastelua), Vihman edellä käsitellylle lausumalle ja Partasen muistelukirjalle (näyttö ei kestä) sekä spekuloinnille armeijan henkilö-täydennyskeskuksissa, lähinnä Lappeen-rannassa toimineen HTK 1:n ”elimen” päätösten nojalla ammutuista (joista ei ole mitään uskottavaa näyttöä). Tarkemman kriitiikin osalta vastaus olisi sen verran pitkä, että tyydymme tässä viittaamaan Jukka Kulomaan ja Jukka Lindstedtin artikkeleihin *Teloitetussa totuudessa*.

4. Taustalla lienee eräs Lindstedtin jo vuonna 1994 antama haastattelu, joka koski oikeusvaltion periaatteiden noudattamista yhdellä osa-alueella eli kuolemanrangaistuksia tuomittaessa eikä sisältänyt mitään ”kokonaistulkintaa” oikeusvaltiosta sodan aikana. Haastattelu on *Romabtaako rintama?*-kirjan lähteissä merkitty Lindstedtin omaksi kirjoitukseksi.

Ylikangas puolustelee menetelmäänsä nyt myös hänelle uudella arkistolähteellä; nimiluettelolla, jonka hän sanoo esittävän luetteloa *karkureina kadonneista* (YMJS, s. 114). Siis sellaisista, jotka olisivat kadonneet karkumatkansa aikana ja jotka oli myöhemmin julistettu kuolleiksi. Näin hän antaa ymmärtää. Kun katsotaan tarkemmin kyseistä vuodelta 1945 olevaa pääesikunnan luetteloa – oikeastaan luetteloita – todetaan niissä kyllä olevan runsaan viidensadan miehen nimet. Ne eivät kuitenkaan ole luetteloita todellisista sotilaskarkureista, vaan sellaisista, jotka oli pysyväisohjeiden mukaisesti julistettu karkureiksi tietyn ajan kuluttua katoamisesta. Syyinä saattoi olla epäilty karkuruus tai pelkästään se, että katoamisen syy jäi epäselväksi. Luetteloissa ei mainita katoamisaikoja eikä -paikkoja, ne oli selvitettävä muista tiedostoista. Tulos ei ole yllättävä. Luettelot koostuvat pääasiassa juuri kesällä 1944 kadonneista, joskin niissä oli pienempi määrä tapauksia myös aikaisemmilta sotavuosilta – myös talvisodan ajalta. Yleisimmät paikannimet (Valkeasaari, Äyräpää, Vuosalmi, Tali, Kuuterselkä, Teikarsaari ...) puhuvat omaa kieltään kesän 1944 ankarien taisteluiden aiheuttamista tappiokirjanpidon epäselvyyksistä. Ei välttämättä sen enemmästä. Mikäli jonkun tai joidenkin luetteloissa olevien väitetään joutuneen suomalaisten itsensä ampumiksi, se pitää näyttää erikseen toteen. Ylikangas ei ole kyennyt näin tekemään.

Ylikankaalta on edelleen jäänyt antamat vastaus kahteen peruskysymykseen:

Miksi – Ylikankaan väittämän mukaan jopa lähes 200 – ampumista olisi salattu, kun aseiden käyttöön oli lainmukaiset perusteet? Salaamisen kannalta on olennaista sodanaikainen käsitys ampumisten lainmukaisuudesta, ei 2000-luvun tulkinta. Ja: Miten näin paljon kesän 1944 ampumistapauksia koskevia tietoja olisi pystytty salaamaan tai hävittämään? Tästä asiasta voimme siteerata Ylikangasta itseään vuodelta 2004 – ”(m)odernissa monimutkaisesti organisoidussa valtiossa, jollainen Suomi toisen maailmansodan aikana epäilemättä oli, on ylipäätään vaikea hävittää lähteitä niin, ettei niiden sisältämien tietojen jäljille päästäisi jotakin kiertotietä edeten”.⁵

Yhteenveto

On todettava, että Ylikangas ei ilmeisestä halustaan huolimatta ole edelleenkään kyennyt muuttamaan aikaisempien tutkimusten kuvaa kesän 1944 rintamakurinpidoista – tai muutenkaan kumoamaan esittämääme kritiikkiä. Omien virheiden kiistäminen ja kyvyttömyys vastaanottaa kritiikkiä asiallisella tavalla sen sijaan ovat tuoneet keskusteluun oman erikoisen lisänsä. Asiaan saattaa liittyä sellaista, jolla ei ole mitään tekemistä historian tutkimuksen kanssa, mutta on silti sanottava, että tällainen asenne ei edistä tutkimusta tai tieteellistä keskustelua, vaan johtaa resurssien haaskaamiseen. Oikeastikin tutkimusta odottavia asioita kun on riittämiin.

Suuren osan *Yhden miehen jatkosodan* sisällöstä muodostaa – oloissamme onneksi ainutlaatuinen – voimakkaan tunteellinen ja henkilökohtaisuuksiin menevä hyökkäys meitä ja eräitä muita Ylikankaan kriitikkoja kohtaan. Hyökkäyksen tarkoitus on meidän osoittamisemme joko harrastelijoiksi, armeijan käskyläisiksi⁶ tai peräti molemmiksi. Hyökkäysten jyrkkyys saa miettimään paitsi Ylikankaan, myös kustantajan arvostelukykyä.

Ehkä on kuitenkin hyvä, että Ylikankaan purkaus on julkaistu kirjan muodossa: se tarjoaa tuleville historian tutkijapolville merkillisen dokumentin merkittävän tutkijan sielunmaisemasta – ja yhden näytteen menettelytavoista, joilla Ylikangas on hallunnut vaientaa arvostelua. Muut keinot – blogikirjoitukset, boikottiuhkaukset ja henkilökohtaiset yhteydennot – eivät ehkä jää yhtä lailla dokumentoituiksi, mutta kirja säilyy. ■

5. Heikki Ylikankaan selvitys valtioneuvoston kanslialle, valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2004, s. 38.

6. Ylikangas katsoo ”armeijan” piileskelevän *Teloitetun totuuden* ja muunkin hänen kohtaamansa kritiikin taustalla. Tämän todistelussa tosiasiat eivät paljon paina: eräiden järjestöjen julkaisemat lehdet ovat ”armeijan lehtiä” (YMJS, s. 8) ja Jukka Lindstedtin väitetään palvelleen ”sotilasasiamiehenä” (YMJS, s. 94), siis aktiiviupseerin tehtävässä. Eräs hänen kritikoistaan on epäilyttävä, koska on ”Unifil-joukoissa palvelut” (YMJS, s. 86).